

УДК 340.14

*Андрій Андрійович Шелих,  
студент Інституту права  
Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка  
ORCID: 0000-0002-8565-880X*

### ДОКТРИНАЛЬНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ТА ПРОФЕСІЙНА ПРАВОСВІДОМІСТЬ ЮРИСТА: СПІВВІДНОШЕННЯ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА

**Постановка проблеми.** Сучасна Україна знаходиться на складному етапі свого розвитку, пов'язаному з реформуванням державних інститутів, політичними змінами, подоланням радянської свідомості та формуванням нації із свідомістю, звільненою від ідеологічно-перенасичених устоїв і стандартів, що панували до проголошення незалежності. У вирі означених процесів обґрунтовуються різні напрямки розвитку, одним з яких є імплементація позитивного іноземного досвіду, зокрема перенесення вже апробованих правових, ментальних та ідеологічних конструкцій на український вимір дійсності. Досить поширеною є ідея щодо використання власного історичного досвіду в процесі змін в Україні і, не дублюючи «захід», а впроваджуючи реформи, які найбільш повно відповідають існуючим реаліям. На нашу думку, саме цей шлях є найбільш правильним, однак за умови розуміння, що для його реалізації необхідний значний людський ресурс. Для успішної реалізації завдань сучасного етапу Україні потрібні кваліфіковані фахівці у сфері права, які зможуть створити наукову основу формування нової правової системи. Саме юристи-науковці та юристи-практики здатні обґрунтувати нову правову ідеологію і забезпечити ефективний механізм правового регулювання, які стануть запорукою успіху України на шляху до формування правової держави та гарантування органічності всіх змін в країні. Насамперед, це обумовлюється високим рівнем та професійним спрямуванням правосвідомості зазначених фахівців. Однак правосвідомість юристів-науковців і юристів-практиків має свої відмінності та характеризується особливостями формування, дослідження яких має важливе значення, адже отримані знання можливо застосувати в процесі формування правосвідомості практикуючих фахівців, а також у формуванні правосвідомості студентів-правників, що готуються стати професійними юристами і науковцями. Окрім зазначеного, дослідження обраної проблематики надасть змогу віднайти точки дотику між двома видами правосвідомості, оскільки, хоча вони і мають самостійне значення, відокремлено досягти належного правового результату вони забезпечити не зможуть. Вищезазначене надзвичайно актуалізує необхідність дослідження правосвідомості загалом і таких її видів, як доктринальна та професійно-практична, зокрема.

**Аналіз останніх досліджень.** Означена проблема досліджувалася в працях таких вчених, як С. С. Алексєєв, А. І. Луцький, Р. А. Калюжний, І. М. Коваль, М. О. Сєдих, В. П. Малахов, Н. І. Матузов, Н. М. Юрашевич, П. І. Новгородцев, І. А. Ільїн, І. А. Лихачов, І. Фарбер, Ю. С. Шемшученко, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришин та інші. Однак, навіть враховуючи значний внесок зазначених вчених, все ж залишаються деякі аспекти проблеми взаємодії доктринальної та професійної правосвідомості, які не отримали самостійної наукової уваги.

**Мета статті.** Дослідити особливості доктринальної та професійної правосвідомості юриста, з'ясувати їх взаємозв'язок та взаємовпливу.

**Основні результати досліджень.** Україна наразі проходить досить складний етап розвитку, пов'язаний із наявністю поряд із складними економічними, політичними процесами, суттєвих про-

блем з рівнем правосвідомості як у пересічних громадян, так і представників влади, а іноді навіть деяких фахівців у сфері права. Проблеми правосвідомості громадян і представників влади ми досить детально розглядали в наших попередніх публікаціях [1, с.14-20]. В цій праці ми хочемо зосередити увагу саме на правосвідомості юристів-науковців та юристів-практиків. Проте перед тим як розпочати розгляд особливостей означених видів правової свідомості, нам потрібно з'ясувати поняття правосвідомості, яке є наріжним каменем нашого дослідження. Зазначимо, що дослідження цього поняття має досить давню історію, починаючи ще з античності. Філософи, а згодом і вчені намагалися дати визначення феномену правосвідомості. Саме тривалий історичний процес формування уявлень щодо правосвідомості обумовило наявність безлічі різних дефініцій зазначеної категорії. Ми зупинимося на деяких з них. Одним з перших науковців, хто обґрунтував визначення правосвідомості на вітчизняному науковому просторі, був І. А. Ільїн. На думку вченого, правосвідомість – це природне відчуття права, специфічне духовне налаштування інстинкту щодо себе та оточуючих. Окрім цього, І. А. Ільїн тлумачить правосвідомість як природний потяг людини до добра і справедливості [2, с. 231]. На нашу думку, таке розуміння правосвідомості досить широко репрезентує її психологічну сторону, яка відіграє дуже важливу роль у процесі прийняття рішення вчинити певну дію, що має юридичні наслідки. Розглядаючи наведене визначення в акценті правосвідомості науковців і юристів, можливо зазначити, що відчуття справедливості є обов'язковим елементом у їх діяльності, хоча і не єдиним. Ми переконані, що в діяльності фахівців у сфері права ключовими є правові знання, важливість формувати не тільки правову психологію, а й правову ідеологію. Тому, на нашу думку, визначення І. А. Ільїна є дещо звуженим і повною мірою не розкриває змісту правосвідомості. Важливо згадати і розуміння правосвідомості, обґрунтоване А. Р. Рагиновим. Науковець зазначає, що правосвідомість – це сфера суспільної, групової, індивідуальної свідомості, що відображає правову дійсність у формі юридичних знань, оціночних відношень до права і практики його застосування, правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють людську поведінку в юридично значущих ситуаціях [3, с. 80]. На нашу думку, це дуже влучне визначення, оскільки воно обґрунтовує широке розуміння правосвідомості, поєднує психологічний та ідеологічний аспекти категорії. Це розуміння більше відповідає характеристиці правосвідомості юристів і науковців, яка має досить широкий зміст. Звичайно ж не можливо не згадати про такого видатного правознавця, як С. С. Алексєєв. Вчений розуміє правосвідомість як суб'єктивну реакцію людини на право. Це пов'язано з тим, що право як соціальне явище викликає певну реакцію людей, яка може бути або позитивною (людина розуміє сутність права і його необхідність), або ж негативною (людина вважає право непотрібним). Окрім того, вчений зазначає, що право завжди невіддільне і тісно пов'язане з правосвідомістю, оскільки регулює поведінку людей, наділених волею і свідомістю [4, с. 142]. Ми погоджуємося із думкою вченого про те, що правосвідомість є відображенням права в свідомості людини, що може бути різним, тобто її суб'єктивна реакція. Однак необхідно зазначити, що це розуміння не визначає шляхів підвищення рівня правосвідомості, адже лише констатує, що реакція може бути позитивною або ж негативною. Не приділяється увага таким елементам правосвідомості, як правові знання, концепції, теорії, ідеї тощо. Завдяки розумінню правосвідомості з врахуванням вказаних елементів, стає зрозумілим, які фактори сприяють підвищенню рівня правосвідомості. Наприклад, потрібно збагачувати знання у сфері права, бути обізнаними з різними концепціями права і обрати ту, що відповідає внутрішньому переконанню або ж визначитися з правовою ідеологією, яка буде покладена в основу правової позиції. Однак визначення, обґрунтоване С. С. Алексєєвим, має велике значення, оскільки відображає один з важливих аспектів правосвідомості. Хоча правосвідомість є настільки складною категорією, що потребує врахування різних підходів до визначення цього поняття для обґрунтування найбільш повного уявлення про правосвідомість на категоріальному рівні.

Після аналізу основних підходів до розуміння правової свідомості перейдемо до з'ясування особливостей правосвідомості юристів-вчених і юристів-практиків. Розпочнемо з доктринальної правосвідомості. Насамперед необхідно звернути увагу на важливість цього виду правосвідомості, адже правова доктрина відіграє ключову роль у процесі правотворення і правореалізації. Яскравим прикладом є звернення законодавця в процесі нормотворення до основних догм права і моралі, до ідей природного права, а за виникнення колізій – до різних науково обґрунтованих шляхів їх вирішення. Окрім цього, в Україні повинно стати правилом звернення депутатів за консультаціями до провідних науковців країни для забезпечення ефективності нормотворення. Однак заз-

вичай депутати роблять це не часто або ж не беруть до уваги думки авторитетних вчених, що має негативний вплив на стан українського законодавства. Для того, аби зрозуміти, в чому полягає цінність думки вченого, необхідно з'ясувати особливості наукової правосвідомості. Наукова правосвідомість – це сукупність ідей, концепцій, поглядів, що відображають систематизоване, теоретичне пізнання права. В сучасному суспільстві науковій правосвідомості належить пріоритетна роль у формуванні напрямків розвитку права, законодавства, конституційно-правових відносин [5, с. 617]. Правосвідомість вченого, на відміну від буденної правосвідомості громадянина, формується шляхом глибокого і ґрунтовного дослідження соціально-правової дійсності. Правосвідомість юристів-вчених формується на основі цілеспрямованих досліджень з використанням спеціальних методів пізнання, що передбачають встановлення істини в результаті систематизації, узагальнення отриманих достовірних фактів, що належать до правової дійсності [6, с.7]. Поряд із зазначеним необхідно додати, що наукові пошуки, які забезпечують науковці, є дуже складною і відповідальною роботою. Це обґрунтовується тим, що, не зважаючи на власні інтереси, наростаючі політичні інтереси та інтереси певних соціальних груп, юрист-вчений повинен здійснювати свої дослідження максимально об'єктивно. Він має розкривати лише зміст, значення і сенс права, його інститутів і категорій, тим самим показуючи всі їхні переваги та недоліки. Наукові дослідження не можуть бути спрямовані на обґрунтування інтересів окремих груп людей, бути підлаштовані під певні політичні ідеї, оскільки це спричинить втрату призначення цих досліджень, вони не забезпечать вияв найбільш ефективних напрямків розвитку права, що спричинить нівелювання права та держави. Складність доктринальної правосвідомості обумовлюється і її багатогранністю, адже цьому виду правової свідомості притаманний синтез елементів політичної, моральної, релігійної та економічної свідомості. Варто також пам'ятати, що доктрина визнається джерелом права, а отже, породжує правові відносини. Тому перед науковцями постає важливе і відповідальне завдання – формувати якісну, змістовну і ефективну доктрину, що стане важливим джерелом права, і яка буде перешкоджати формалізації права і його «омертвінню».

Ми переконалися, що роль доктринальної правосвідомості надзвичайно важлива, проте правосвідомість юристів забезпечує практичне втілення догми в регулюванні суспільних відносин. Взагалі термін «правосвідомість юриста» може вживатися для характеристики правової свідомості юристів як соціальної групи, якій притаманний якісно своєрідний (професійний) рівень сприйняття правових явищ [7, с. 59]. В сучасній юридичній літературі правосвідомість юриста більшість науковців визначає як одну із форм правосвідомості, що охоплюється системою когнітивних, вольових, афективних процесів з приводу чинного, минулого чи бажаного права; діяльності, пов'язаної з ним; виступає ідейним джерелом формування права через усвідомлення його цінності її носіями як регулятора суспільних відносин [8, с. 302]. Цілком слушно зазначає Р. А. Калюжний з приводу значення юридичної правосвідомості для юриста-практика. Вчений звертає увагу, що юридична правосвідомість не просто сприяє усвідомленню юристом цілей юридично значимої поведінки, але й слугує визначальним джерелом та каналом цього усвідомлення. Тут мається на увазі регулююча роль правосвідомості в цілому. Проте регулюючий ефект чинять і окремі його структурні елементи – правове знання, обізнаність в праві, правові установки та ін. Правосвідомість допомагає представнику юридичної професії правильно застосовувати можливі засоби для досягнення поставлених цілей, що дозволяє знаходити оптимальний варіант значимої поведінки, співставляючи закон із життєвими ситуаціями [9]. Ми цілком погоджуємося з думкою вченого, адже для успішної роботи юрист повинен мати високий рівень не просто правосвідомості, а юридичної правосвідомості для того, аби більш повно оцінювати юридичні факти і знаходити найоптимальніший варіант поведінки в тій чи іншій юридичній ситуації. Зазначене суттєво відрізняє правосвідомість юриста і пересічного громадянина. Також вважаємо за потрібне звернути увагу на складності діяльності юристів. Зокрема, це наявність високих вимог до його ділових та моральних якостей. Знання соціальних норм, стійкий імунітет до правового нігілізму та антиморальності, виховання, виключаючи мотиви особистої неупередженості, суб'єктивізму, зловживання владою чи службовим становищем, морально стійка людина – це головні якості характеру юристів. Крім цього, юрист повинен бути наділений ще й інтелектуальними (розвинене логічне мислення, хороша пам'ять), характерологічними (відданість справі, честь, совість, відповідальність, принциповість, наполегливість) та комунікативними (вміння спілкування, врівноваженість) якостями, а також не забувати про значення самооцінки (самокритичність, почуття гідності) у розвитку потенціалу висококваліфікованого фахівця. Значну роль у

цьому відіграє ряд як об'єктивних (стан розвитку політико-правової системи, економічні, соціальні, правові погляди членів суспільства), так і суб'єктивних факторів (правове виховання, освіта). Важливо зазначити на тому, що вищезазначені фактори, взаємодіючи один з одним, дозволяють досягти максимально позитивних результатів [9]. Проте, як свідчить практика, в Україні є чимало низько-кваліфікованих юристів, які не відповідають вказаним вище вимогам. Тому важливим є питання формування правосвідомості юриста. До основних засобів формування правосвідомості юристів необхідно віднести правове виховання та правову освіту. Адже ці засоби є первинними (базовими) елементами механізму формування правосвідомості у майбутніх фахівців в галузі права, дія яких спрямована на розвиток правової компетентності, що передбачає інтегровану здатність особистості цілісно реалізувати на практиці знання, способи діяльності, досвід правомірної поведінки, правові ціннісні орієнтації в конкретних моделях правової поведінки. Звісно, ні правове виховання, ні правова освіта не охоплюють всього комплексу формування індивідуальної правосвідомості правника, але вони є визначальними чинниками у цьому процесі. Формування правосвідомості – не єдина ціль правового виховання та правової освіти, оскільки їхнім важливим завданням є також підвищення рівня правової культури, правової активності, формування стійкої правомірної поведінки, в основу якої покладаються моральні принципи. Таким чином, при виробленні нових орієнтирів української правової політики повинен бути врахований той факт, що формування правосвідомості юристів здійснюється під впливом соціального середовища (об'єктивних умов і суб'єктивних факторів, що функціонують як на рівні макросередовища, так і на рівні мікросередовища, пронизуючи всі сфери суспільного життя), особливо під впливом тієї її частини, яка пов'язана з правом, його формуванням та реалізацією. Свідоме ставлення до права може сформуватися тоді, коли воно стає частиною традиції, впродовж тривалого часу функціонує у відносно незмінному вигляді, акумулюючи інновації, розвиваючись у відповідності до суспільного прогресу. Саме під час взаємодії правових механізмів, а також неправових (загальносуспільних) засобів та регуляторів формуються рівні правової свідомості студентської молоді, зокрема майбутніх юристів, яка виявляється в різних формах її правової поведінки [9]. На підставі розглянутих особливостей правосвідомості юриста-практика можемо виокремити її ознаки. Зокрема, можливо зазначити на наступних: визначає правосвідомість людей, для яких юриспруденція, закони, підзаконні акти є «інструментами» професії; ґрунтується на поглибленому вивченні норм права для конкретного виду юридичної діяльності; знаменується переходом від рівня правових уявлень і почуттів до рівня правових принципів і установок [10, с. 32-36]. Згадані ознаки хоча і не є об'ємними, але досить повно визначають особливі риси правосвідомості юриста. Варто також згадати основні функції цього виду правосвідомості. До них належать: пізнавальна, спрямована на отримання правових знань, інформації про чинне законодавство і специфіку його застосування в практичній діяльності; оціночна, яка реалізується через оцінку юридично значимих подій, явищ, обставин і документів, а також зіставлення їх з прийнятими в суспільстві цінностями і нормами; регулятивна, дозволяє формувати механізм регулювання поведінки або дії з урахуванням правових установок. Серед функцій професійної правосвідомості також виокремлюють пізнавально-змінюючу, регулятивно-охоронну, комунікативно-трансляційну, соціалізаційну і прогностичну [10, с. 32-36].

Дослідивши більш детально особливості правосвідомості юристів-вчених і юристів-практиків, варто порівняти їх основні характеристики. По-перше, доктринальна правосвідомість має конструктивний характер, на протилежність професійній правосвідомості, що є нормативною. Важливо, що в кожному з типів домінуюча властивість не поєднується з аналогічними властивостями, характерними для інших типів правосвідомості.

По-друге, основним елементом доктринальної правосвідомості є концептуальна ідея, а професійної правосвідомості – норма. По-третє, праворозуміння, незалежно від його типу, властиве лише доктринальній правосвідомості. У свою чергу, для професійної правосвідомості характерним є правове знання. По-четверте, порівнювані типи правосвідомості розрізняються за домінуючими механізмами дії: в доктринальній правосвідомості домінує механізм віри, в професійній правосвідомості – механізм ідеології. По-п'яте, для доктринальної правосвідомості центральним є принцип формальної рівності, на його основі розгортається система права, законодавства, правозастосування, правосуддя. Для професійної правосвідомості центральним є принцип відповідальності [11, с. 25].

Як бачимо, вказані властивості підтверджують, що доктринальна правосвідомість характеризується насамперед найвищим рівнем сприйняття права і забезпечує формування підвалин,

які будуть використовуватися на практиці. Щодо правосвідомості юристів або професійної правосвідомості, то вона націлена не стільки на пошук істини, скільки на практичне застосування права. Поряд з цим практики формують питання, на які відповідають теоретики. Тобто ми бачимо тісний взаємозв'язок і взаємовплив видів правосвідомості, які ми аналізуємо. Також необхідно зазначити, що на сучасному етапі багато фахівців поєднують у собі обидва види правосвідомості. Оскільки чимало науковців є практикуючими адвокатами, а юристи, базуючись на отриманому досвіді і досліджуючи фундаментальні питання права, захищають кандидатські і докторські дисертації, тобто стають науковцями. Тому не можна стверджувати однобічність підходу до розуміння доктринальної правосвідомості і правосвідомості юриста. На практиці фахівці мають комплексний характер правової свідомості, яка поєднує ознаки обох її видів.

**Висновки.** Підсумовуючи, хотілося б зазначити, що лише у тісній взаємодії правосвідомості юристів-вчених і юристів-практиків можливо досягнути розвитку і вдосконалення нашої правової системи. Науковці наповнюють право сенсом, формуючи правову ідеологію, а юристи на практиці впроваджують у життя догми права і в процесі здійснення професійної діяльності виявляють нові питання, які мають бути досліджені і вирішені вченими, створюючи ефективний механізм, який самовдосконалюється з виникненням нових видів і сфер суспільних відносин. На жаль, в Україні існують перешкоди для належного функціонування цього механізму. При прийнятті державних рішень і законів не завжди враховується думка вчених і юристів, в результаті приймаються не обгрунтовані закони без чіткого механізму реалізації. Окрім цього, іноді доктрина і практика працюють на користь певних груп людей (еліти), що є недопустимим та виявляє недостатній рівень правової свідомості цих фахівців. Отже, необхідно на державному рівні виробити шляхи вдосконалення правосвідомості нині працюючих вчених і юристів, а також студентів, які проходять навчання та готуються стати фахівцями, задля того, аби якомога більша кількість професіоналів володіли належними якостями і свідомо була здатна рухати нашу країну у напрямку правової держави.

#### Список використаних джерел

1. Шелих А. А. Правосвідомість: доктринальні підходи до розуміння. Прикарпатський юридичний вісник : збірник наукових праць. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 2 (27). С. 14–20.
2. Ильин И. А. Собр. соч. : в 10 т. / Сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы. Т. 4. М., 1994. 620 с.
3. Ратинов А. Р. Правосознание и преступное поведение // Вопросы изучения преступности и борьбы с нею: Сборн. материалов III Всесоюз. науч. семинара по проблемам криминологии. М., 1975. С. 70-87.
4. Теория государства и права/ Алексеева С. С., Архипова С. И. и др. М. : Юридическая литература, 2005. 496 с.
5. Теория государства и права. / Курс лекций под ред. Н. Й. Матузова, А. В. Малько, 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. 776 с.
6. Седых М. А. Доктринальное правосознание и доктринальное правотолкование как взаимообуславливающие категории // Юридическая наука. 2011. №1. С. 6-9.
7. Луцький А. І. Правосвідомість юриста як суб'єктивне відображення чинної правової ідеології // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2014. №2. С. 50-60.
8. Муж В. В. Правосвідомість: теоретичні аспекти поняття // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. – 2016. – № 837. – С. 297-303.
9. Каложний Р. А. Формування правосвідомості юристів в сучасних умовах освітніх змін: мат. науково-практичної конференції. Правова освіта в Україні: еволюція, сучасний стан, перспективи розвитку, м. Київ, 27 квітня 2017 р. Режим доступу: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/32549>
10. Махрова М. В., Махрова Е. И Подходы к определению функций правосознания и профессионального правового сознания. Юридическая наука как основа формирования правовой культуры современного человека: материалы Международной научно-практической конференции., г. Магнитогорск, 08 ноября 2018 г. С. 32-36.
11. Малахов В. П., Маилян С. С., Сигалов К. Е. Доктринальное правосознание: характерные черты и тенденции изменений // Вестник Нижегородской академии МВД России. 2017. № 4 (40). С. 25.

## References

1. *Shelykh A. A.* Pravosvidomist: doktrynalni pidkhody do rozuminnia. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk : zbirnyk naukovykh prats. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2019. Vyp. 2 (27). S. 14–20.
2. *Ylyn Y. A.* Sobr. soch. v 10 t. / Sost. y komment. Yu. T. Lysytsy. T. 4. M., 1994. 620 s.
3. *Ratynov A. R.* Pravosoznanye y prestupnoe povedenye // Voprosy yzucheniya prestupnosti y borby s neiu: Sborn. materialov III Vsesoiuz. nauch. semynara po problemam krymynolohyy. M., 1975. S. 70-87.
4. *Teoryia hosudarstva y prava/ Alekseeva S. S., Arkhypova S. Y. y dr. M.* : Yurydychyskaia lyteratura, 2005. 496 s.
5. *Teoryia hosudarstva y prava. / Kurs lektsyi pod red. N. I. Matuzova, A. V. Malko, 2-e yzd., pererab. y dop – M.: Yuryst, 2001. 776 s.*
6. *Sedykh M. A.* Doktrynalnoe pravosoznanye y doktrynalnoe pravotolkovanye kak vzaymoobuslavlyvaiushchye katehory // Yurydycheskaia nauka. 2011. №1. S. 6-9.
7. *Lutskiy A. I.* Pravosvidomist yurysta yak subiektyvne vidobrazhennia chynnoi pravovoi ideolohii // Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. 2014. №2. S. 50-60.
8. *Muzh V. V.* Pravosvidomist: teoretychni aspekty poniattia // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». Seriia : Yurydychni nauky. – 2016. – № 837. – S. 297-303.
9. *Kaliuzhnyi R. A.* Formuvannia pravosvidomosti yurystiv v suchasnykh umovakh osvity zmin: mat. naukovopraktychnoi konferentsii. Pravova osvita v Ukraini: evoliutsiia, suchasnyi stan, perspektyvy rozvytku, m. Kyiv, 27 kvitnia 2017 r. Rezhym dostupu: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/32549>
10. *Makhrova M. V., Makhrova E. Y.* Podkhody k opredeleniyu funktsyi pravosoznaniya y professionalnoho pravovoho soznaniya. Yurydycheskaia nauka kak osnova formyruvaniya pravovoi kultury sovremennoho cheloveka: materialy Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy., h. Mahnytohorsk, 08 noiabria 2018 h. S. 32-36.
11. *Malakhov V. P., Maylian S. S., Syhalov K. E.* Doktrynalnoe pravosoznanye: kharakternye cherty y tendentsyy izmeneniya // Vestnyk Nyzhegorodskoi akademii MVD Rossyy. 2017. №4 (40). S. 25.

### Шелих А. А. Доктринальна правосвідомість і професійна правосвідомість юриста: співвідношення і значення для суспільства

Зосереджено увагу саме на правосвідомості юристів-науковців та юристів-практиків. Проте перед тим як розпочати розгляд особливостей означених видів правової свідомості, нам потрібно з'ясувати поняття правосвідомості, яке є наріжним каменем нашого дослідження. Зазначимо, що дослідження цього поняття має досить давню історію, починаючи ще з античності. Філософи, а згодом і вчені намагалися дати визначення феномену правосвідомості. Саме тривалий історичний процес формування уявлень щодо правосвідомості обумовило наявність безлічі різних дефініцій зазначеної категорії.

Насамперед необхідно звернути увагу на важливість цього виду правосвідомості, адже правова доктрина відіграє ключову роль у процесі правотворення і правореалізації. Яскравим прикладом є звернення законодавця в процесі нормотворення до основних догм права і моралі, до ідей природного права, а за виникнення колізій – до різних науково обґрунтованих шляхів їх вирішення. Окрім цього, в Україні повинно стати правилом звернення депутатів за консультаціями до провідних науковців країни для забезпечення ефективності нормотворення. Однак зазвичай депутати роблять це не часто або ж не беруть до уваги думки авторитетних вчених, що має негативний вплив на стан українського законодавства. Для того, аби зрозуміти, в чому полягає цінність думки вченого, необхідно з'ясувати особливості наукової правосвідомості. Наукова правосвідомість – це сукупність ідей, концепцій, поглядів, що відображають систематизоване, теоретичне пізнання права.

Правосвідомість вченого, на відміну від буденної правосвідомості громадянина, формується шляхом глибокого і ґрунтовного дослідження соціально-правової дійсності. Правосвідомість юристів-вчених формується на основі цілеспрямованих досліджень з використанням спеціальних методів пізнання, що передбачають встановлення істини в результаті систематизації, узагальнення отриманих достовірних фактів, що належать до правової дійсності.

Складність доктринальної правосвідомості обумовлюється і її багатогранністю, адже цьому виду правової свідомості притаманний синтез елементів політичної, моральної, релігійної та економічної свідомості. Варто також пам'ятати, що доктрина визнається джерелом права, а отже, породжує правові відносини. Тому перед науковцями постає важливе і відповідальне завдання – формувати якісну, змістовну і ефективну доктрину, що стане важливим джерелом права і яка буде перешкоджати формалізації права і його «омертвінню».

Звернуто увагу на складності діяльності юристів. Зокрема, це наявність високих вимог до його ділових та моральних якостей. Знання соціальних норм, стійкий імунітет до правового нігілізму та антиморальності, виховання, виключаючи мотиви особистої неупередженості, суб'єктивізму, зловживання владою чи службовим становищем, морально стійка людина – це головні якості характеру юристів.

До основних засобів формування правосвідомості юристів необхідно віднести правове виховання та правову освіту. Адже ці засоби є первинними (базовими) елементами механізму формування правосвідомості у майбутніх фахівців в галузі права, дія яких спрямована на розвиток правової компетентності, що передбачає інтегровану

здатність особистості цілісно реалізувати на практиці знання, способи діяльності, досвід правомірної поведінки, правові ціннісні орієнтації в конкретних моделях правової поведінки. Звісно, ні правове виховання, ні правова освіта не охоплюють всього комплексу формування індивідуальної правосвідомості правника, але вони є визначальними чинниками у цьому процесі.

Досліджено основні функції цього виду правосвідомості. До них належать: пізнавальна, спрямована на отримання правових знань, інформації про чинне законодавство і специфіку його застосування в практичній діяльності; оціночна, яка реалізується через оцінку юридично значимих подій, явищ, обставин і документів, а також зіставлення їх з прийнятими в суспільстві цінностями і нормами; регулятивна, дозволяє формувати механізм регулювання поведінки або дії з урахуванням правових установок.

Визначено співвідношення цих видів правосвідомості, по-перше, доктринальна правосвідомість має конструктивний характер, на протилежність професійній правосвідомості, що є нормативною. Важливо, що в кожному з типів домінуюча властивість не поєднується з аналогічними властивостями, характерними для інших типів правосвідомості.

По-друге, основним елементом доктринальної правосвідомості є концептуальна ідея, а професійної правосвідомості – норма. По-третє, праворозуміння, незалежно від його типу, властиве лише доктринальній правосвідомості. У свою чергу, для професійної правосвідомості характерним є правове знання. По-четверте, порівнювані типи правосвідомості розрізняються за домінуючими механізмами дії: в доктринальній правосвідомості домінує механізм віри, в професійній правосвідомості – механізм ідеології.

Зазначимо, що лише у тісній взаємодії правосвідомості юристів-вчених і юристів-практиків можливо досягнути розвитку і вдосконалення нашої правової системи. Науковці наповнюють право сенсом, формуючи правову ідеологію, а юристи на практиці впроваджують у життя догми права і в процесі здійснення професійної діяльності виявляють нові питання, які мають бути досліджені і вирішені вченими, створюючи ефективний механізм, який самовдосконалюється з виникненням нових видів і сфер суспільних відносин.

*Ключові слова:* правосвідомість, професійна правосвідомість юриста, суспільство.

### **Shelyh A. A. Doctrinal legal consciousness and professional legal consciousness of a lawyer: the relationship and significance for society**

The focus is on the legal awareness of legal scholars and legal practitioners. However, before we begin to consider the features of these types of legal consciousness, we need to clarify the concept of legal awareness, which is the cornerstone of our study. Note that the study of this concept has a long history, dating back to antiquity. Philosophers, and later scientists, tried to define the phenomenon of legal consciousness. It is the long historical process of forming ideas about legal consciousness that has led to the existence of many different definitions of this category.

First of all, it is necessary to pay attention to the importance of this type of legal awareness, because legal doctrine plays a key role in the process of lawmaking and law enforcement. A striking example is the legislator's appeal in the process of rule-making to the basic dogmas of law and morality, to the ideas of natural law, and in the event of conflicts – to various scientifically sound ways to solve them. In addition, in Ukraine it should become a rule for deputies to seek advice from the country's leading scientists to ensure the effectiveness of rule-making. However, deputies usually do this infrequently or do not take into account the opinions of reputable scholars, which has a negative impact on the state of Ukrainian legislation. In order to understand the value of a scientist's opinion, it is necessary to find out the features of scientific legal consciousness. Scientific legal consciousness is a set of ideas, concepts, views that reflect a systematic, theoretical knowledge of law.

The legal consciousness of a scientist, in contrast to the everyday legal consciousness of a citizen, is formed through a deep and thorough study of socio-legal reality. Legal awareness of legal scholars is formed on the basis of purposeful research using special methods of cognition, which provide for the establishment of truth as a result of systematization, generalization of the obtained reliable facts relating to legal reality.

The complexity of doctrinal legal consciousness is due to its versatility, because this type of legal consciousness is characterized by a synthesis of elements of political, moral, religious and economic consciousness. It is also important to remember that doctrine is recognized as a source of law and therefore creates a legal relationship. Therefore, scholars face an important and responsible task - to form a high-quality, meaningful and effective doctrine that will be an important source of law and which will prevent the formalization of law and its «death».

Attention is paid to the complexity of lawyers. In particular, it is the presence of high requirements for his business and moral qualities. Knowledge of social norms, stable immunity to legal nihilism and immorality, upbringing, excluding motives of personal impartiality, subjectivism, abuse of power or official position, a morally stable person – these are the main qualities of the character of lawyers.

The main means of forming legal awareness of lawyers include legal education and legal education. After all, these tools are the primary (basic) elements of the mechanism of formation of legal awareness in future professionals in the field of law, whose action is aimed at developing legal competence, which provides an integrated ability to fully implement in practice knowledge, methods, experience of lawful behavior, legal values models of legal behavior. Of course, neither

legal education nor legal education covers the whole complex of formation of individual legal consciousness of a lawyer, but they are determining factors in this process.

The main functions of this type of legal consciousness are studied. These include: cognitive, aimed at obtaining legal knowledge, information about current legislation and the specifics of its application in practice, evaluation, which is implemented through the assessment of legally significant events, phenomena, circumstances and documents, as well as comparing them with accepted values and norms in society; regulatory, allows you to form a mechanism for regulating behavior or action, taking into account the legal framework.

The correlation of these types of legal consciousness is determined, firstly, doctrinal legal consciousness has a constructive character, as opposed to professional legal consciousness, which is normative. It is important that in each of the types the dominant property is not combined with similar properties characteristic of other types of legal consciousness.

Secondly, the main element of doctrinal legal consciousness is the conceptual idea, and professional legal consciousness is the norm. Third, the understanding of law, regardless of its type, is inherent only in doctrinal legal consciousness. In turn, professional legal awareness is characterized by legal knowledge. Fourth, the compared types of legal consciousness differ in the dominant mechanisms of action: in doctrinal legal consciousness the mechanism of faith dominates, in professional legal consciousness – the mechanism of ideology.

It should be noted that only in the close interaction of legal awareness of legal scholars and legal practitioners is it possible to achieve the development and improvement of our legal system. Scholars fill law with meaning, forming legal ideology, and lawyers in practice implement the dogmas of law and in the process of professional activity identify new issues to be studied and solved by scientists, creating an effective mechanism that improves with the emergence of new types and areas of public relations .

*Keywords:* legal awareness, professions on legal awareness of a lawyer, society.

**DOI: 10.33663/2524-017X-2021-12-55**



## ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

---

### ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ, ЯКІ ПУБЛІКУЮТЬСЯ В НАУКОВО-ПРАКТИЧНОМУ ЮРИДИЧНОМУ ЖУРНАЛІ «АЛЬМАНАХ ПРАВА»

Наукові статті повинні відповідати постанові Президії Вищої атестаційної комісії України від 15 січня 2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України».

#### *Загальні вимоги до структури наукових статей:*

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
  - аналіз останніх досліджень і публікацій, на яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
  - формування цілей статті (постановка завдання);
  - виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
  - висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.
- Обсяг статті не повинен перевищувати 10 сторінок (шрифт – Times New Roman; кегль – 14; інтервал – 1,5).

#### *Послідовність розміщення складових статті:*

- УДК;
- відомості про автора;
- ORCID;
- назва;
- основний текст;
- використані джерела;
- анотація та ключові слова.

#### *Вимоги до оформлення наукової статті:*

- у верхній частині статті – універсальний десятковий код (УДК);
- нижче – ім'я та прізвище автора (співавторів), науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, посада та місце роботи автора, ORCID;
- нижче – назва статті з вирівнюванням по центру сторінки та виділенням напівжирним шрифтом; посилання на використані джерела здійснюється у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та конкретних сторінок (наприклад: [1, с. 25–26]), а самі назви джерел наводяться у кінці статті у порядку згадування у тексті (розділ «Використані джерела»);
- у списку використаних джерел слід вказати: для періодичних видань – прізвище та ініціали автора статті, її назву, найменування та рік видання, номер, сторінки; для книг – прізвище та ініціали автора, назву книги, місто, видавництво та рік її видання, загальну кількість сторінок видання;
- після списку використаних джерел подається References (список використаних джерел латинськими літерами). Для автоматичної транслітерації використаних джерел можна використовувати безкоштовні інтернет-ресурси: <http://ukrlit.org/transliteration> (транслітерація джерел з української мови); <https://translitolonline.com> (транслітерація джерел з російської мови).

після References подаються: анотації мовою статті (1000-1500 знаків) та англійською (2500-3000 знаків). Анотації мають містити прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів), а також назву статті, після чого йде сам текст анотації;

– під анотаціями розміщуються ключові слова (4–8 слів) українською та англійською мовами відповідно.

### ***Вимоги щодо надання матеріалів:***

– роздрукований примірник наукової статті (підписаний у кінці автором); електронний варіант статті;

– довідка про автора (співавторів) із зазначенням: прізвища, ім'я, по батькові, наукового ступеня, вченого звання, почесного звання, місця роботи й посади, контактного номера телефону (мобільний, робочий), електронної пошти та поштової адреси з індексом;

– якщо автор не має наукового ступеня, додатково подається рецензія кандидата чи доктора наук відповідної спеціальності та витяг із протоколу засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Матеріали (стаття і довідка про автора) можуть надсилатися й електронною поштою (idp.teorija.confer@gmail.com). Назви файлів повинні містити прізвище автора (наприклад: Іванов стаття – doc; Іванов довідка – doc).

Для зручності авторів рекомендуємо як зразок оформлення розглянути вже опубліковані статті у науково-практичному юридичному журналі «Альманах права». Редакційна колегія залиша за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. Викладені вимоги до статей мають бути суворо дотримані, у протилежному разі стаття відхиляється.

**Адреса:** 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4, кім. 202.

**Тел./факс:** (044) 278-80-24

**Офіційний сайт:** <http://www.almanahprava.org.ua/>

**E-mail:** idp.teorija.confer@gmail.com